

חיי ההלכה

רמזים וציוני דרך, לחיי ההלכה בזמננו

פסיקת ההלכה, מורת דרך בים של ספקות ודרכים. בצד כל הלבטים, השאלות, והקונפליקטים, המקיפים את כולנו, ישנו מנגנון שמשיב תשובות ופוסק מה לעשות.

בכל תחום, הניתוח והמעקב אחר תהליכים והתרחשויות, יכול לאפשר לנו להתקרב לראיית התמונה המלאה להבנת המתרחש, ולעתים לדעת אף מה עומד להתרחש.

המצב האופטימלי הוא הבנת התהליך על כל שלביו, בדרך של סיבה – תוצאה. מה שמתאפשר לנו לפעמים בתחומים כמו פיזיקה, כימיה, ודומיהם.

אמנם יש ואין אנו יכולים להבין ולנתח את כל השתלשלות האירועים לפרטי פרטים, ואנו מנתחים תופעות. לכן אנו מנתחים תהליכים בנפש האדם, או תהליכים חברתיים וקבוצתיים, בכלים נפרדים ובמונחים נפרדים שאינם שייכים לתחום הביולוגיה. גם מי שאינו מאמין בדואליות של גוף-נפש, מודה שהתהליכים הנפשיים מורכבים כל כך, עד שיש צורך ליצור מערכת סמלים ומושגים ספציפית שתתאר תהליכים אלו.

אין זה רק משום שאיננו יכולים לדעת את שרשרת הסיבה – תוצאה, אלא משום שהסתכלות עליה לפעמים אינה אומרת לנו דבר. תהליך נפשי של למידה חברתית למשל, אינו יכול להיות מוסבר רק בשרשרת סיבה תוצאה של קשרים כימיים או חשמליים במח, אלא במערכת נפרדת המנתחת תהליכים כוללניים בנפש.

מערכת המונחים הנפשית, בה אנו מסבירים תהליכים אנושיים, ותיאוריות בתחום החברה, וממילא גם בתחום הדת, היא יחודית. איננו יכולים להשתמש בה להסבר התרחשויות בתחום פיזי / ביולוגי אחר, מעבר לגבולות הספרות היפה או השירה.

הגורם ליצירת מערכת נפרדת, הוא שלב של כאוס, בין התהליכים הסיבתיים הנקודתיים, ובין התהליכים המוכרים לנו. שלב בו איננו יכולים ואיננו צריכים לעקוב אחרי הדטרמיניזציה, כי ההתקבצות של המון פעולות קטנות לכלל תהליך נפשי, מייתר את הדיון והניתוח הראשוני. הדיון על בני אדם מייתר את הדיון על המולקולות המרכיבות אותם.

גם בהלכה, קיים לכאורה פרדוקס מובנה בין השרשרת הסיבתית של ההכרעה ההלכתית והראיות עליהן היא בנויה, לבין גישות ותהליכים כלליים. כל הלכה ניתן לנסות לבחון ברמה המולקולרית, ואף ברמה הכלל הלכתית.

זרמים וספיקות

הפתגם "שני יהודים – שלש דעות", אינו עוסק רק בדרכים שונות לרוכלות או לפיתוח אפליקציות, אלא גם בתפיסת הדת עצמה. ישנו פרדוקס מסויים בין תפיסת היהדות כדת היחידה שמציגה מקור סמכות בלעדי שנכתב ע"י האל בעצמו, ובין הריבוי הטבעי של זרמים ותפיסות בתוך היהדות, כאשר השוני ביניהם נראה לעתים קוטבי. היכן הסמכות? והיכן הציווי החד-ערכי?

האם מבט היסטורי כולל, יכול לגלות לנו מי צדק, איזה זרם ניצח? העובדה שזרם מסויים נעלם או היטשטש, לכאורה אינה מלמדת שהוא לא צדק, או שהוא היה טוב פחות, אותנטי פחות, וכדו'.

הנסיונות להסביר את הרציונל של ההחלטות השונות, כולל אלו השנויות במחלוקת, או את עצם הנושאים שגרמו לפילוג בין זרמים וקבוצות שונות, מביא לפעמים לפרדוקסים. להאדרה של מעשה מסויים או החלטה מסויימת, ולפסילה וביטול של מעשה אחר שנראה כלפי חוץ לכל הפחות די דומה. בסופו של דבר כל נסיון להסביר מערכת מורכבת רב – דורית, הכרוכה בתנאים ואילוצים רבים, נראה הרמוניסטי.

אלא שכאשר המדובר במערכת שאינה מתיימרת להיות עקיבה ונובעת מסמכות, כדוגמא גסה מפלגה פוליטית. הרי ברור שאיש המפלגה יוכל להסביר בריאיון טלוויזיוני כל החלטה שהתקבלה, כל אירוע, וכל סיטואציה, כמיטב כשרון ההסברה שלו. ההרמוניזציה והאידיאליזציה באות כאן מן השפה ולחוץ, בכדי להציג את התמונה היותר טובה שאפשר להציג, בידענו שמדובר במערכת אנושית, בני אדם עלולים לטעות, ואיננו מצפים ממפלגה שתגיע ליותר מכך.

ואילו כשהמדובר במערכת דתית, אף בידענו שהתורה נמסרה לחכמים, והיא חסרת משמעות מבלי גוף שיפוטי בעל סמכות שיקבע את פרטיה. כך שהמערכת עושה את המוטל עליה, ואין לבא אליה בטענות אם היא פועלת כמערכת אנושית. עדיין נשאלת השאלה, היכן כאן רצונו של הקב"ה. כשאנו מתייחסים לדת כמערכת של פעולות המשפיעות על נפש האדם, הרי אין די בכך שאנו עושים מה שאנו יכולים. יש לבחון את התוצאה במבחן התכלית לשמה נועדה כל המערכת. לא נשמח לגלות ששורה של תאונות היסטוריות, סיטואציות ואילוצים, היא זו שקבעה את הקדוש לנו.

ויכוח הלכתי מעניין ניטש בנושא מצוות התכלת. כידוע מצוות ציצית, כוללת גם "פתיל תכלת", התכלת לא היתה ידועה במשך 1500 שנים, ולאחרונה זוהתה בסבירות גבוהה כארגמון קהה קוצים (Hexaplex trunculus). המצדדים בלבישת פתיל תכלת המופק מארגמון, אינם רואים כאן כלל ויכוח הלכתי, שכן לא הועלו טיעונים רציניים נגד הזיהוי. אך עובדה היא שרוב הציבור הדתי והחרדי מצביע ברגליים נגד זיהוי זה, ורק הזרמים הנון-קונפורמיסטיים שבשני ציבורים אלו משתמשים בתכלת. כיצד ניתן להסביר זאת? האמנם סתם פחדנות, תאונה היסטורית, שאינה עולה בקנה אחד עם רצונו המקורי של הקב"ה כפי שמובע בתורה?

השבר והקושי הגדול של איש האמונה הבודד, הוא הכאוס. עבודתו אינה, כמצופה, להיצמד לקודקס הידוע לו וללכת אחריו באש ובמים, אלא לענות ולהשיב תשובות לעצמו. כל צומת וכל החלטה הן מקור לספק, מה נדרש ממנו לעשות, גם כאשר ההחלטה מתקבלת, עדיין מנקר הספק האם היא מחייבת במאת האחוזים, האם הצד השני אינו יותר נכון, האם אין 'לצרף לסניף' את הצד השני, וכך הלאה. האל אינו מתגלה אלינו ומצווה אותנו ללכת שלשה ימים ולעקוד את הבן היחיד, הוא מסתתר, ואנו צריכים ללכת שלשה ימים בכדי להגיע למסקנה מה הוא דורש. (כדברי חכמים על גלות התורה: "עתידה תורה שתשתכח מישראל", שבת קלח, "לא ימצאו הלכה ברורה בטעמים שאין בה מחלוקת", רש"י שם). כשאנו מעיינים בהשתלשלות ההלכה מן הספרות הקדומה ביותר והלאה, גם שם אנו מוצאים אפשרויות רבות ושונות שייתכן שהן הן האמת ההיסטורית. כאוס, הוא תחום בו אין דרך ידועה להגיע לנתונים מדויקים. ודוקא הסיבה שכל דעה נושאת אחריה שרשרת של ראיות סיבתיות, היא יוצרת את הכאוס.

להלן מספר דוגמאות:

"ואם נרצה לעיין בתשובות האחרונים מה שהכריעו הם בפלוגתא הנ"ל, אזי נתת תורת כל אחד ואחד בידו, כי נוכל למצוא כמו שנרצה, כי בהרבה מקומות מבואר להקל, ובהרבה מקומות מבואר להחמיר", (נו"ב אבן העזר סימן כט).

"ראיתי שמביא דברי תשובות האחרונים ובהם ימצא כאוות נפשו הן לאיסור והן להיתר כו' אין לי עסק עמהם והלואי יהיה הזמן מספיק עמנו לעיין בכל דברי הראשונים ולמה נאבד זמננו בדברי האחרונים בענינים כאלו שכבר הלכו בהם הנמושות ומי שרוצה לסמוך על האחרונים תורת כל אחד הוא בידו לבחור איזה צד שירצה", (שם סימן יח, כיוצא בזה ס' כט וס' נ. ושם תנינא ס' לח כתב: "אם באתי להשיב על קושיות לא יספיק הזמן ושערי התרוצים לא ינעלו בפני כל יום").

"הנה כל יקר ראתה עינו בתשו' האחרונים זה אוסר וזה מתיר וכל אדם ימצא כמבוקשו", (חתם סופר, יו"ד מה).

"לרוב פלפול אין לנו דין א' ברור בכה"ת אולי כה ואולי כה בכל הראיה יש תמיד לדחות כו"י (ר"י איבשיץ, כרתי ופלת).

הכאוס מהווה יסוד לשפה חדשה, ולשיטת ניתוח חדשה. הסיבה שאנו מנתחים את התהליכים הנפשיים בשפה נפרדת, למרות שסוף סוף יסודם בשרשרת אירועים סיבתיים. היא שהמורכבות והכאוסיות מנטרלים את ניתוח הגורמים המבודדים, ומאפשרים לנו לנתח התנהגויות, שהן בעצם 'גושים' של המון אירועים מקומיים וסיבתיים.

הכאוס בחיים המודרניים

הכאוס אינו רק מצב של בדיעבד, בו אנו נאלצים להמציא שפה חדשה, מחוסר יכולת לדיון עניני. אלא גם מהוה קטליזטור ליצור מבט על שמכוין אותנו אל האמת לעתים יותר מאיסוף הנתונים וההתייחסות הנקודתית.

הכאוס נידון לראשונה ע"י אנרי פואנקרה (Henri Poincare) בראשית המאה ה-19, כאשר חקר את תנועתם של שלשה גופים בחלל, וגילה שמסלולי התנועה, האמורים להיות דטרמיניסטיים, מגלים תכונות

כאוטיות, ואינם ניתנים לחיזוי או להסבר. בהמשך התפתחה תורת הכאוס, העוסקת בחיזוי חלקי של מערכות כאוטיות (אחד ממפתחי תורה זו הוא ג'ימס גליק, אותה הוא מתאר בספרו 'כאוס', 1991).

הכאוס הוא התחום האפור, בו הידע התיאורטי אינו מספיק לחבר אותנו למציאות. הפער הזה הוא עצום, והסיבה שאנו משתדלים שלא לעסוק בו, היא דוקא היעדר היכולת לעסוק בו, מה שהופך את העיסוק למיותר וחסר תועלת. לא ננסה לחקור היכן תסיים טיפת מים את מסעה בתוך נהר, כי זה בלתי אפשרי, ידיעת חוקי הטבע לא תקדם אותנו בהרבה. לא רק רגישות נקודת ההתחלה, אלא גם המשתנים הרבים, הופכים את העיסוק בנושאים כאלו לבלתי אפשרי. הרעיון של מיכשור שיסנן וימפה משתנים כאלו, בעייתי, שכן בדיקת ואיכון המכשיר בהתאמה למציאות היא משימה כאוטית בעצמה, שתוטל באופן תמידי על מפתחיו ועל המשתמשים בו.

לא צריך להיות ידען גדול בכדי להבין שתחום שנחשב לעתים כמדעי, כדוגמת ארכיאולוגיה, מכיל בתוכו מרכיב מרכזי מאד של כאוס. רובד בו אפשרויות הפרשנות רבות מספור, ואנו נצמדים לדרך שעונה בעינינו על קריטריונים מסויימים, מה שניתן לכנות בסוג מסוים של השאלה 'שיקול דעת'. אין פלא שאף תיארוך ע"פ ¹⁴C, שנשען לכאורה על בסיס פיזיולוגי מדויק, אינו מספק מוצא בסבך התיארוך המצרי למשל, אלא להיפך.

גם תחומים שנחשבים ככאוטיים מעיקרם, ככלכלה, סוציולוגיה, ותהליכי אקלים גלובליים, נהנים מהפער האינסופי שבין הנתונים והעובדות, לבין המורכבות של התרחישים האפשריים, גם כאשר הם באים לצפות את העתיד, וגם כאשר באים לתאר או לפרש את העבר וההווה. ההיסטוריה מתפרשת בעיני כל מלומד בדרך אחרת, ואנליסטים כותבים בטורי הכלכלה דברים מעניינים ומנומקים, אבל נדיר שהם אכן מתממשים... אף אחד אינו מתפלל על חילוקי דעות, ואינסוף דרכים ומשנות בתחומים כאלו. שבעים פנים לכל משנה כלכלית, פסיכולוגית, פוליטית, ולכל תחום שאינו מבוסס על שיטה מובחנת להיסק מן הנתונים, ואינו ניתן למדידה.

אך גם בתחומים המשמעותיים לחיינו, כדוגמת רפואה, הכאוס הוא נקודת שבר. הידע הרפואי העצום שלנו מספק מענה מידי לרוב הבעיות, החל מעירוי דם לחסר דם, וחמצן למחסור בחמצן, וכלה בטיפול מדויק ומתוחכם בחידק ספציפי, או בהשתלת איברים ביוניים. הייתכן כאוס רפואי? רופא טוב, אינו הרופא היודע את הנתונים שבספרים, ואף לא זה שבקי בעדכונים השוטפים. הרופא אצלו היינו רוצים לעבור טיפול, הוא זה שהדיאגנוזה שלו מוצלחת, יש מקרי חירום בהם דיאגנוזה מהירה מצילה חיים, ויש מקרים מורכבים, בהם דיאגנוזה נכונה מצילה חיים. האבחנה הרפואית היא מעל הנתונים, היא מורכבת משקלול של המון ידיעות קטנות, החל מבדיקות המבוצעות ע"י האחות, וכלה בצבע של מקום מסויים בגוף, זו נוצרת ע"י שיקול הדעת והנסיון של הרופא. היא "טביעות עין", ולא מדע. ואעפ"כ היא לב ליבה של הרפואה.

יתכן שבעולם תיאורטי, בו היו כל הרופאים בודקים את כל החולים במקסימום הבדיקות האפשרי, וכל הבדיקות היו נערכות באופן ברור וחד משמעי, כאשר התיעוד היה קפדני במדה מספקת. ואף החולה היה מדווח על כל התסמינים באופן מדעי ומבוקר, וכמובן לרשות הצוות הרפואי היה עומד כל הזמן שבעולם. ההיסק מן הידע היה אופטימלי. אך במציאות, אף אחד מהקריטריונים האלו אינו מתקיים בשלמות, אין פנאי ותקציב לכל הבדיקות, אי אפשר לוודא דיווחים עקביים וברורים, רוב ההחלטות מתקבלות בחסר עצום של נתונים, התנאים בעולם הזה אינם הולכים להשתנות, ואעפ"כ, הרופא האידיאלי יודע לאבחן את המחלה, ואף אם תוצאות בדיקת הדם אינן תומכות באבחנתו, הוא ידע לשלוח את החולה לבדיקה חוזרת, שכן הוא יניח שהבדיקה הקודמת לא התבצעה בצום, או גורם משתנה אחר, או שסתם מדובר במקרה חריג.

עד כמה שהדבר אבסורדי, ישנם מקרים, לא מעטים, בהם שקלול הנתונים קובע כי הבאת החולה לבית החולים מהווה סיכון עבורו. כאשר מתחשבים בלחץ העבודה, בזיהומים, באפשרויות הטעויות הקריטיות, בבירוקרטיה והמתנה, לעתים הסטטיסטיקה קובעת שסיכויי החולה יורדים עם כניסתו לבית החולים. הרבה כאוס, וקצת תהליכים מפוקחים.

המרחב הכאוטי קיים בכל רחבי המדעים המדויקים, מסייעת לו הטיית האישור, לפיה האדם, ואף הביקורתי והדייקן ביותר, רואה את מה שהוא מאמין שקיים, ומתעלם ממה שלדעתו לא יכול להיות או לא קיים. תסמונת טורט אובחנה לראשונה ע"י טורט 1885, המדובר בלקות בולטת מאד לעין: תנועות מופרזות, פרכוסים, עויתות, גיטונים העוויות, לכאורה אין כאן מקום להתבלבל. הנוירולוג אוליבר סאקס מתאר:

"לאחר פרסום המאמרים המקוריים של טורט, תוארו מאות מקרים של התסמונת הזו... בראשית המאה ה-20 הופיע הפיצול בדמות נוירולוגיה בלי נפש ופסיכולוגיה בלי גוף, וכך אבדה אפשרות ההבנה של תסמונת טורט. למעשה, היה נדמה שתסמונת טורט עצמה נעלמה, ובמחצית הראשונה של המאה כמעט שלא דווח

עליה. היו רופאים שראו בה תופעה מיתית, פרי דמיונו הססגוני של טורט, ורובם לא שמעו עליה כלל. היא נשכחה ממש כמו המגיפה הגדולה של מחלת השינה משנות ה-20. יש הרבה מן המשותף בין השכחה של מחלת השינה, והשכחה של תסמונת טורט. שתי ההפרעות היו מיוחדות ומשונות במידה שחרגה מההנחות הרווחות, לפחות אלה של הרפואה המצומצמת. לא היה אפשר לשלב אותן במסגרות המקובלות של הרפואה, ולכן הן נשכחו ו"נעלמו" בצורה מסתורית" (מתוך: האיש שחשב שאשתו היא כובע, מהדורה מתורגמת הוצ' זמורה ביתן 1990, עמ' 104).

העובדות והנתונים נצפו אך לא תויקו, עוד לפני שהגיע הרופא לתיקיות פיזיות, הן לא תויקו במוחו, הוא התעלם ממה שלא תאם להנחת היסוד ולידע הבסיסי שלו, מה שלא אמור לקרות הוא אנומליה סתמית. ההכללה והאמונה בקיומו של דבר, היא המביאה לתיקון כנתון. בראשית שנות ה-70 של המאה ה-20 פירסם אוליבר סאקס דיווחים על חולים "פוסט-אנצפאליטיים", שלדבריו "מפרכסים", במאמרו הזכיר סאקס את תסמונת טורט השכוחה, "אף שמעולם לא ראה חולה עם תסמונת טורט", כדבריו. בעקבות פרסום המאמר הופנה אליו חולה בשם ריי, שענה לתיאור של תסמונת טורט. וכאן אירע דבר מדהים:

"יום לאחר שפגשתי את ריי, נדמה היה לי שראיתי ברחובות ניו יורק שלושה 'טורטיסטים'. הדבר התמיה אותי, שכן תסמונת טורט נחשבה נדירה מאד. קראתי שהיא הופיעה בשכיחות של אחד למליון, והנה נדמה שראיתי שלש דוגמאות בתוך שעה. הבלבול והמבוכה השתלטו עלי: הייתכן שעד עכשיו התעלמתי מהענין, אם בגלל שלא פגשתי חולים כאלה או משום שמיהרתי לפטור אותם כ'עצבניים' 'מטורפים' 'עוייתיים'?" הייתכן שכולם התעלמו מהם? הייתכן שתסמונת טורט לא היתה נדירה, אלא שכיחה למדי, שכיחה פי אלף אולי, מכפי שחשבו קודם? למחרת, בלי שחיפשתי יותר מדי, ראיתי ברחוב עוד שניים... מצב דומה מאד לזה קרה עם דיסטורפיה שרירית, שלא נראתה עד אשר תוארה בידי דוֹשן בשנות ה-50 של המאה הקודמת. עד שנת 1860, בעקבות התיאור המקורי שלו, זוהו ותוארו מאות מקרים כאלה, עד כי שארקו אמר: "איך ייתכן שמחלה שכיחה כל כך, נפוצה כל כך, וקלה כל כך לזיהוי – מחלה שללא ספק היתה קיימת מאז ומתמיד – איך ייתכן שרק עכשיו זוהתה? מדוע היינו זקוקים לדוֹשן שיפקח את עינינו?" (שם עמ' 104-105 ובהערות שוליים).

איך ייתכן שמחקרים קובעים בזמננו, שעקרונות שנחשבו כעקרונות יסוד של תזונה נכונה, הם שגויים. שתזונה המכילה כולסטרול מסוג מסויים אינה מזיקה לכלי הדם כפי שחשבו? המעקב אחר התזונה ותוצאותיה מכיל רבדים רבים של כאוס. הרופא שדרש מהחולה תזונה מסויימת בתוך שלל דרישות נוספות, הניח לנושא במדה וחל שיפור במצבו, וזוּן בו על תזונה לקויה במדה ולא חל שיפור במצבו. החולה יכל לקבל את הנזיפה, או לתלות אותה באי אלו חריגות שלו. כך התנהלה מערכת רפואה עצומה בעולם המערבי מספר עשרות שנים, וכמובן לא רק בנקודה זו. כל מחקר, הינו באמת לא רק איסוף נתונים, אלא גם פרשנות מובנית, ביטוי לתפיסת העולם של אוסף הנתונים ומסדרם.

המערכת המדעית הולכת ומשתכללת, ומנסה לבדוק את עצמה בצורות שונות. ענפי מדע הניזונים מסוגים רבים ושונים של מחקרים האוספים נתונים, מנותחים ע"י מודלים ביסייניים, תיאוריות נבדקות ומנותחות ע"י תורת הקבוצות ותורת המשחקים, תיאוריות התפתחותיות מתוארות ע"י גנטיקה של אוכלוסיות. אנו מנסים לפתח מטא-כלים שישפקו כיוון ומוצא בסבך הכאוטי של נתונים, שמטבעם יכולים לפרנס תיאוריות שונות ומנוגדות, ואף מביאים את השיטות האלו לידי שימוש בכלים מתמטיים, המאפשרים 'השתלטות' על מרחבים שכלים לוגיים רגילים אינם יכולים להכיל ולנתח.

האיום הגדול של הכאוס עוד לפנינו, אם החל מהמאה ה-18, נדחו כל התיאורים הקדומים, כפרימיטיביים, וכדיווחים בלתי מהימנים. הרי מאז ועד ימינו מתועד ומצטבר מידע, כמותו גודלת באופן מעריכי, וכל שכבת מידע טומנת בחובה שכבות של כאוס. נתונים שנאספו מתוך ראייה מסויימת, ומתוך שיקול דעת מסויים. בשלב מסויים ניתן יהיה לעשות מהפכות מדעיות, מתוך הנתונים הקיימים. כדרך שהוצעו תיאורים ארכיאולוגיים חילופיים, יש מקום להציע אינספור תיאוריות חילופיות, שיסבירו את הנתונים הידועים לנו בדרכים אחרות. הצורך במטא-תיאוריות, בשיטות בדיקה כלליות, הולך וגודל עם הזמן. הוא יכול להביא לאמינות יתר של מערכות המידע, או לקריסת האימון בהן.

שפות תואמות מורכבות

אם באמת איסוף הנתונים הפיזיים, הופך לכה מורכב, עד שיש צורך בשיטות יחודיות לארגון ואימות הנתונים. אולי המטא-מדע, יצטרך ליצור שפה יחודית לתיאור מצבים ותהליכים העוברים על המדע? האם יש דפוס 'טבעי' היכול לתאר איך מדע אנושי מתפתח, בסביבה כזו או אחרת. מה גורם למהפכות מדעיות, והאם ניתן לצפות תוצאות של פולמוסים מדעיים בדרך זו?

תורת האבולוציה הכפרנית מספקת מודל כלל עולמי, הצופה הישרדות של סוגים מסויימים באוכלוסיה. השאלה אם מודל זה הביא להתפתחות המינים, הינה ענין של אמונה, המאמין במטריאליזם יניח כי מוכרח דבר שמודל זה או דומיו הביא ליצירת המינים, והמאמין בדואליזם יניח להיפך. ואף השאלה אם מודל זה

נכון ואפשרי לגבי היווצרות הטבע המוכר לנו, ככל הידוע לנו היא גם ענין שבאמונה. אך המודל התיאורטי מעורר ענין, שכן הוא מתיימר להציג מודל נצחי, שמביא תמיד להתפתחות ושכלול מצטברים. אבולוציה נצחית תיצור יצור-על נצחי.

בשנות ה-70 של המאה הקודמת התפרסמה התיאוריה של ג'יימס לאבלוק (James Lovelock) הבריטי כ"תיאוריה של גאיה"¹, גאיה, במקור אלת האדמה היוונית, מסמלת את כדור הארץ כאורגניזם חי. משמעות היחס אליו כאורגניזם היא אמונה בכח אחד המאזן את המתרחש בו. כשם שבגוף חי ישנה פעילות שנראית כמנגנון בקרה, הגוף מעלה את חומו כמלחמה בחידקים, מזיע כמלחמה בחום, מפתח נוגדנים לגופים מזיקים, וכך הלאה. כך בכדור"א קיימת מערכת כזו, המאפשרת את קיומו התקין, למרות פעולות שנראות כאילו יביאו להתחממות בלתי הפיכה, וכיוצא. לטענתו כדור"א מקיים הומיאוסטזיס – שיווי משקל פנימי. אי אפשר שלא להשוות לסברה האריסטוטלית שאומצה ע"י הרמב"ם, שלכוכבים ולגלגלים יש נפש.

הגבול בין ישות אורגנית לישות מכנית, אינו מוחלט, שהרי הפעילות האורגנית היא פעילות כימית במהותה, חילוף חמרים. גם המכנית 'אוכלת', פועלת מכח האנרגיה, ופולטת פסולת. וכמובן קיימות מכונות משוכללות הרבה יותר, מכונות הבונות מכונות, ואף יצירות כימיות מלאכותיות. בזמננו ניתן לשנות את הרכב הישות האורגנית, ע"י השתלה או הסרה של רכיבים שונים, שכלול חלק מהם, שימוש בחלקי חילוף, ואף הכנסה של חלקים כאלו אל תוך המערכת העצבית. התודעה אינה חלק בלתי נפרד מישות אורגנית, כל עוד אנו מניחים שלצומח אין תודעה. אמנם לישות האורגנית יש תודעת קיום אחידה, חלקיה השונים משתפים פעולה בכדי להמשיך את קיומה.

הגדרתה של ישות אורגנית היא כח החיים, הכח הפנימי העצמאי היוצר המשכיות. הקוף שאנו פוגשים בגן החיות, הוא ביטוי המשכי של הקוף הראשון עלי אדמות. אף שכמובן ניתן לפסל, לתאר, או לדמות, הרבה על חיי הקוף הראשון, באופן שילמד אותנו לא פחות מהקוף שלפנינו. תהיה זו המשכיות מלאכותית, הבאה מן החוץ, לא מתוך הישות האורגנית עצמה.

ניתן כמובן לשאול: האם רובוט בצורת קוף המייצר פסלים והעתקים של עצמו ייחשב בעינינו יצור אורגני? ומכאן להסיק כי הישויות האורגניות הן אלו שהיה להן מזל והשתלבו בקהילת היצורים השורדים ומתרבים על פני כדור"א, מבלי התערבות מיוחדת, ישויות כאלו שהן פרי יצירה אנושית, בעייתיות, ועדיין לא קיימות. אך הפילוסופיה אודות מהות החלוקה הזו אינה נוגעת במישרין לנדון. כל עוד ישנן קטיגוריות מובחנות, נח ונכון יהיה לנתחן באמצעות השפה המותאמת למורכבות. כשאנו מדברים על כך שהשיח המטפס "רוצה להתפשט", אין זה משנה לנו האם באמת יש כאן רצון, אלא שזו תכונה קיימת.

הקוף הנוכחי אינו פחות קוף מאביו הראשון, וכך לגבי השיח המטפס. הסוד הוא 'חילוף החמרים', כל החמרים ביקום מתחלפים זה בזה, אבל היצור החי מנהל את חילוף החמרים, הוא אוסף את החמרים, ממזג אל תוכו את הרצוי לו, ומוציא את המיותר לו. כל היצורים הנולדים זה מזה הם המשכיות של תכנית חילוף חמרים אחת.

את הישות האורגנית עלינו לנתח בשפה המתאימה להווייתה. דיון נפרד במולקולות המרכיבות אותה, לא יתן לנו תמונה נכונה של המציאות.

תכונות אורגניות בקבוצות אנושיות

האם ניתן להחיל את התיאוריה של גאיה על תהליכים בחברה אנושית? מקובל להשתמש במונחים דומים לגבי רעיונות, רעיון 'נולד', ויכול גם 'למות'. הביולוג ריצ'ארד דוקינס (Richard Dawkins) טבע את המונח 'מם', כרעיון המשתכפל מאדם לאדם, בדומה לזן המשתכפל מדור לדור. ולכן הבדיל בין 'ממים' בעלי תכונות השרדותיות, לכאלו שאינם שורדים (דוקינס, הגן האנוכי, 1976).²

החלת חוקים טבעיים כל שהם על תהליכים בחברה אנושית, עלולה לשנות את כללי המשחק האנושי. החיים של רוב האנושות תלויים דוקא בכאוס, ביכולת של כל פרט להתפרנס ולמצוא את הפעולות

¹ לאבלוק, כימאי שהתמחה במדעי האטמוספירה, פרסם מאמרים בנושא בראשית שנות ה-70, וכן את הספר: גאיה – מבט חדש על החיים בכדור"א (Gaia: A new look at life on Earth) ב-1979.

² באמת, ההגדרה הזו היא פרי הדיסונס הקוגניטיבי של דוקינס, המיסיונר של האתאיזם, בראותו שכנראה יש לאנושות בעיה, כאשר אינה מקבלת את תורתו. הניתוח מעולה, ה'חולה' הוא שאינו רוצה לקבלו. ומכאן שבאמונה יש ענין גנטי משתכפל, היא חלק מכחות הטבע האימתניים.

שגורמות לו אושר, או שמאפשרות לו את תנאי החיים. בחוסר היכולת של אחרים למנוע זאת ממנו. גילוי החוק שמביא את האדם לעושר, או שהופך ספר לרב מכר, ייצור מדע של התעשרות, של רכישת משאבים, של צבירת כח. כל הדברים האלו קיימים כיום כפסבדו מדע, כספרות של עצות בגרוש, שמספקים פרנסה ליצרני הספרות הזו. ולאחרונה התבשרנו על כך שמחבר הספר רב המכר העולמי "כיצד תהיה עשיר", פשט את הרגל...

מי לא היה רוצה לכתוב טקסט כל שהוא, ליצור יצירה, שתהיה בת אלמוות? שמספר המעריצים שלה יגדל באופן מעריכי, ויהיה קהל בטוח ונצחי. כל שוברי הקופות באה שעתם, כל החברות הגדולות קרסו או יקרסו, כל המניפסטים הסוחפים מליונים הפכו בשלב כל שהוא לארכאזים מיותר. האמנם ישנם רעיונות אורגניים, השומרים על חילוף חמרים ועל יכולת התרבות? אנשים בעלי רעיונות הנחשבים לגדולים, רגילים לטעון שתורתם היא הצודקת, אלא שלפעמים הציבור הוא הטיפש שאינו קונה אותה. זהו הסבר מעניין, אך האם פיצח מישהו את הקוד שכן יעיל לשכנע בו את הציבור?³

לטענת ההיסטוריון יובל נח הררי (בספרו: קיצור תולדות האנושות, 2011), ביות החיטה היה הנצחון הגדול של... החיטה על האדם, אם האדם בגן עדן, או בכל מקום אחר בו ליקט מן המוכן, היה משתמש בצמחים, ולעתים אף מסכן את המשכיותם. הרי שמרגע שהחל להיזון מן החיטה, נאלץ להפסיק לנדוד וללקט, שכן את החיטה יש לזרוע בשטח מסוים, לעבדה ולאספה על פני כל השנה, ולכן נאלץ לאגור ולשמר את מין החיטה בכמויות גדולות, וכך קיומה מובטח לפחות כקיום המין האנושי. האדם עבד של החיטה ללא יכולת להתנתק.

אם נתייחס להבטחה האלהית בנוגע לתורה "כי לא תשכח מפי זרעו", כחוק טבע ולא כנס, ונפרש באופן מילולי אף את הבטחת ה' ביד ירמיה: "כֹּה אָמַר ה' נָתַן שְׁמִי לְאֹר יוֹכָם חֶקֶת יָרֵחַ וְכֹכְבִּים לְאֹר לְיָלָה רָגַע הַיָּם וַיִּהְיֶמוּ גָלְיוֹ ה' צָבָאוֹת שְׁמוֹ. אִם יִמְשֹׁוּ הַחֲקִים הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵי נְאֻם ה' גַּם זָרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהָיֹוֹת גֹּי לִפְנֵי כָל הָעַמִּים" (ירמיה לא). נוכל לדון בתהליכים הדתיים כבחוקי טבע, ואת הדת היהודית עצמה כיצור אורגני, שבסגולתו להמשיך ולרבות את עצמו לאורך ההיסטוריה, כשורד נצחי.

זו אינה רק שפה, אלא מהות. ההתייחסות לתורה כפן אחד של היהדות החיה, נמצאת אמנם בביטויי חכמים, אך אין אנו מדברים במישור הביטוי והמליצה. הישרדות עם ישראל התרחשה באמצעות הישרדות התורה והחוקים בקרב, היעלמות החוקים, היתה מביאה לטשטוש והיטמעות של העם עצמו, ולבסוף להיעלמותו. כלומר: עם ישראל הוא הגוף האורגני היוצר את החילוף חמרים של התורה, הוא מין חמישי, כהגדרת רבי יהודה הלוי, מין שבתורשה שלו הוא מוריש גם את התורה, הלוברשת צורה בצלמו.

כשם שנפש אחת מנותחת בכלים נפשיים, ולא בניתוח יחידי של המרכיבים. כך קבוצת נפשות יכולה להיות חלק מגוף חי, שמנותח ופועל בכלים קבוצתיים, וניתוח יחידי של המרכיבים לא יבהיר את התמונה, אלא להיפך.

התורה מכילה מנגנונים שונים של 'נִשְׁאָאוֹת', כפי שמתאר יחזקאל, אין בריחה מנשיאת התורה והכרוך בה: "וְהָעֵלָה עַל רוּחְכֶּם הִיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נְהִיָּה כְּגֹזִים כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשֶׁרֶת עַץ וְאֶבֶן. חִי אָנֹכִי נְאֻם אֱלֹהִים אִם לֹא בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֹעַ נְטוּיָה וּבְחֶמֶךָ שְׁפוּכָה אֶמְלֹךְ עָלֶיכֶם" (יחזקאל כ). ניתן לקבוע בפשטות שסדרת ההוראות והדעות שכתובה בתורה, היא מנגנון שהשתלב באופן אורגני בקבוצה מסויימת (ישראל), ואין דרך טבעית לנתק את ההתרבות הזו.

בניגוד לתורת האבולוציה הגורסת שוריאציות בתוך המין הן תוצאה של טעות בשכפול, מראות העובדות הידועות לנו, שטעויות אקראיות אינן יכולות להביא וריאציות כאלו ולהטמיען. המרחב הזה של הוריאציות השונות היה כלול מעיקרו בפוטנציאל של המין, בדנ"א שלו. אפילו היווצרות של ספציאציה, היפרדות המונעת התרבות הדדית, יכולה להיות חלק מהפוטנציאל הזה, ולגרום לקבוצה בעלת יתרון לשרוד בתנאים המשתנים, מבלי לשאת שוב את הדנ"א הישן שאינו מתאים לתנאים. המנגנון האחראי למוטציה, הוא הערובה להישרדות המין. מין שלא יוכל להשתנות מעט, סופו לכליה.

גם בחיי הרוח, אחד הגורמים להישרדות היא הוריאציות, במקום שוריאציה מסויימת אינה יכולה לשרוד, חברתה שורדת. ולעתים יש צורך בספציאציה, בהיפרדות, בכדי שתהיה מובחנות לכל וריאציה ומקומה. ראינו זאת בהיסטוריה של עמנו. אך מבלי מכנה משותף וקרבה גנטית לכל הוריאציות, לא היו מפיקות האחת תועלת מהישרדות רעותה. תורה של גלות ותורה של גאולה, מפרות זו את זו. וכן על זו הדרך.

³ ההבדל בין היהדות לדתות האחרות, שהיהדות מציגה ריאליזם, ואילו הדתות האחרות מציעות מה שנשמע כטוב ויפה, הבעיה היחידה היא שהציבור לא עושה זאת. דת האהבה והרחמים מציגה רצון לשלמות ולויתור נצחי, או פרישות נצחית. קארל מארקס הציע שאם העולם ילך בדרכו, לא יהיו עניים ומקופחים עוד. היהדות מציגה תפיסה ריאליזם, טוב ורע תמיד יהיו, יש ליצור את האיזון וההרמוניה ביניהם.

ידוע, שבמדעי הרוח, בפרשנות, בירידה לעמקו של דין וציווי, בחזירה לרוח הדברים, הכל סובייקטיבי. שבעים פנים ואפשרויות להבין ולחוות כל דבר ודבר, לחוש כל פרט וענין. אין דרך לוגית להוכיח מי הצודק, לא בין בית שמאי לבית הלל, ולעתים אף לא בין הדרך הפרושית לדרכים אחרות. גם אם האמת ההיסטורית היא אחת, הרי לנו אין דרך להגיע אליה, הדרך להכריע בשאלות ובספקות עוברת בשיקול דעתנו, בהכרעות סובייקטיביות שלנו או של אחרים. ומה שנראה מנקודת מבט אחת כה מוכרח וכה ברור, נראה שונה מנקודת מבט אחרת.

מה היא אם כן התורה? שאלה מעיקרא ליתא, התורה היא הצורה בה היא חיה בקרב נושאייה, לא כמודל הכרעה, אלא כהגדרה ראשונית מהותית. מדוע מנהגים מחייבים? לא משום שאם יבואו לזלזל במנהגים יזלזלו גם בהכרעות בית הדין, או בהלכות. אין צורך לפרט, המנהג הוא חלק מהצורה בה התורה חיה בלב העם, ואלו הן פניה של התורה החיה. התורה כטקסט משמשת בסיס לתורה החיה בעם, שכן כל פרט כאדם מנסה את כחו בדרך הנראית לו נכונה להסיק ממנו מסקנות, אבל התורה עצמה היא התוצאה של כל הישות האורגנית הזו, של הערבוב בין ישראל והתורה, שיוצרים זה את זה בכל דור ודור.

כמדומה שזו המשמעות המקורית של המושג 'הלכה', כפי שפירשו בספר הערוך (ערך הלכה) "דבר שהולך מקדם ועד סוף", הזרימה וההליכה של התורה בקרב העם, היא התורה עצמה, כפי שייחסו חכמים הכל למשה מסיני, ואף תקנות מדרבנן, כגון "עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית... הלכה למשה מסיני" (ידיים ד ג, ר"ש ורא"ש). וכשרבי אליעזר פשט את ספיקו של ר' אילעי, אמר: "הן הן הדברים שנאמרו למשה מסיני", כי התהלכות הדברים מנתינת התורה ביד משה ועד עתה, היא היא ההלכה. ההכרעה בין מחלוקות היא פסיקת ההלכה, יצירת ההלכה ע"י כללים, אבל ההלכה עצמה, היא הצורה הטבעית בה הבינו בישראל את הדברים מאז ומעולם.⁴

התפיסה התורנית ששורדת היא לא 'צודקת', ולא 'נכונה', ובדאי לא 'מוכחת', אלא הרבה יותר מזה: היא התורה עצמה. היעב"ץ מכנה את חדושי התורה "פריה ורביה הרוחנית".

האם משום כך הכל יכול להתרחש? וכי אם יעמדו יום אחד כל או רוב היהודים, ויחליטו שעבורם התורה היא הבודהיזם, ואף את הטקסט של התורה יפרשו בדרך זו, גם אז יודה היהודי ה'אותנטי' האחרון שמעתה זו התורה? כנראה זה אינו יכול לקרות, נשיאת התורה מביאה לתוצאות מסויימות, היצור האורגני הזה הבלול מישראל והתורה, אינו יכול למות, הוא השורד הנצחי, הוא המותאם לתנאים. ובדאי אינו יכול להוליד יצור אחר, בדרך של ציס רגולציה.

המימד האותנטי שביהדות המסורתית, אינו משום שהתפיסה אינה יכולה להשתנות, אלא משום שנושאייה אינם רוצים לשנות את התפיסה באופן מלאכותי. כל הצורות השונות שלבשו הדברים בכל הדורות והתקופות, באו בצורה טבעית ואורגנית, ואף העם כולו, מרובד החכמים והיוצרים, ועד הרובד העממי ביותר, הבין בצורה אינטואיטיבית שצורתה האורגנית של התורה בקרב ישראל היא התורה עצמה. ולכן נאבק כל כך על דעות שנדמו לו כפוגמות במהלך החיים התקין. בניגוד לדעת אלעזר בן פועירה המוזכרת בתלמוד (קדושין סב.): "תורה כרוכה ומונחת בקרן זוית", לאמור: הטקסט האלהי קיים, כל אחד יכול לפרש אותו תמיד כרצונו, אין השלכות למה שנעשה כאן ועכשיו על ה"תורה" המופשטת. גרסו היהודים תמיד: התורה היא אנחנו. רק שינויי צורה וחילופי חמרים, שעברו את המנגנון האינסטינקטיבי הזה, המונע יצור חי ממנתחים בחלוקים שונים ובאדרות שונות לבצע בו ניתוחי פתע בניגוד לרצונו, התקבלו בברכה.

הויכוח המודרני בין זרמים דתיים

רגילים להציג את הויכוח בין ההשכלה לשמרנות במשפט "חדש אסור מן התורה", תוך ציון העובדה שהשימוש המליצי בביטוי, החליף את המובן המקורי שלו, ואותם שציידו באיסור כל דבר שנראה חדש, אכלו את התבואה החדשה, שאסורה מן התורה, בהסתמך על היתרים מפוקפקים... אך פחות רגילים לציין את העובדה ההיסטורית, שהמשפט "חדש אסור מן התורה" במובן המליצי, אכן הוכיח את עצמו. ה"חדש" שראשוני חכמת ישראל כה שמחו להכניסו לכרם בית ישראל, ואף ערכו לו "הכנסת ספר תורה", ועשו סביבו הילולים, הביא לביטול התורה כולה מאותם מקומות בהם נגסו מן ה"חדש" הזה. מנגנון

⁴ ראה ביצה כ. "היה שם זקן אחד מתלמידי שמאי הזקן, ובבא בן בוטא שמו, שהיה יודע שהלכה כבית הלל... ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן". לא יצא עדיין פסק הלכה, אבל בבא בן בוטא ידע שההלכה כבית הלל, כי הבין לאן הרוח נוטה. עוד לפני שנקבעת ההלכה במחלוקת, קיימת ההלכה בפועל, והיא גורמת להכרעה במחלוקת.

ההגנה האינסטינקטיבי התברר כיעיל וכמוזהה את הסיכון נכוחה. בכל אופן בתנאים בהם התבצע הניסוי. האיסור הזה של חדש, נבע מן התורה, מהצורה בה נתפסה התורה אצל נושאייה.⁵

אם הדימוי הרווח להתנגדות הדתית לשינויים שונים היא כאינסטינקט של בעל חי המגן על הטריטוריה שלו, הדימוי שאעדיף להשתמש בו הוא אינסטינקט של בעל חי המגן על גופו. ההבדל הוא עצום, הטריטוריה נתונה לדיון ולהחלפה, או אפילו לשיפור. אבל האינסטינקטים של הגוף מול מחלות, הם לב לבם של החיים. כמשל השועל והדגים.

אמר מי שאמר, שאחד החידושים הגדולים שהתחדשו בציבור החרדי בזמנו, הוא שאין לנו כח לחדש צומות / קינות / תפלות, וכדו'. ואכן, השמרנות אינה ערך לכשעצמו, ויש הטוענים שהצדוקים היו שמרנים יותר מחז"ל. הערך המוביל הוא כח החיים האורגני, בניגוד לניתוחים מלאכותיים. גוף חלש אינו בנוי לניתוחים, הדרך הנכונה היא קודם כל להבריא ולהעצימו, עד שיהיה לו הכח לניתוח. כאשר חז"ל ביטלו תקיעת שופר בשבת, מחשש שמא יטלטל את השופר, דימה זאת הרמב"ם למנתח החותך אבר אחד בכדי שלא ייזק אבר אחר. דוגמא קולעת לטרמינולוגיה שאני משתמש בה כאן, שכן חז"ל לא ביטלו שום דבר, להיפך, הם ראו שאחת משתי ההוראות תיבטל: או איסור טלטול בשבת, או איסור ביטול תקיעת שופר, ובחרו בזאת שהיתה נראית להם יותר חשובה.

המטרה של כל המצוות וההלכות יחדיו היא: המשך כח החיים של היהדות, זו מטרה אחת. כבר מחז"ל למדנו, שגם אם אין לנו קרבנות, שתופסים חלק נכבד מהתורה. כח החיים של התורה אינו מותנה בהם, התורה ניתנה מראש באופן זה שתורת ספר דברים היא אידיאלית שהתקיימה רק חלק מועט מהזמן, ואף תורת ויקרא לא התקיימה באופן רציף לגמרי. צורות עבודת ה' השתנו גם בימי הקדמונים, בין ימי קיום משכן שילה, הממלכה המאוחדת, והממלכה המפוצלת, ימי הגלות, וימי הבית השני. הגישה ההלכתית יוצרת תפיסת מציאות מסויימת, שהשפעתה האורגנית על הגוף הנושא את התורה מורגשת.

המכנה המשותף לכל התורות שנהגו בכל הזמנים, מתבטא באופן אחיד. התורה מקיפה את הכל, אין שטח שאינו שייך לתורה, שהוא בתחום של בעל מקצוע אחר. בכל התקופות התורה יצאה מהזקנים, כשם שההתרבות הטבעית של העם מגיעה מהם באופן ביולוגי. לא היתה הבדלה בין נושא 'הלכתי' או 'השקפתי' או של 'דרך חיים', אם היה זה הנביא או הזקן, החכם או התנא, דבריהם היו מזיגה של כל אספקטי החיים יחדיו. האמוראים שמסרו לנו תיאורים מפורטים של צורת החיים המסורתית, גם הם אינם מבדילים כלל בין רובדי החיים השונים, הכל נובע מתוך העם. לאו דוקא מתוך הטקסט של התורה, כאשר ברור לחכמים שפעולה מסויימת היא מסוכנת או מעוררת גועל היא ממילא אסורה, אבל האיסור הזה הוא פנימי. לגוי אין איסור לעשות דבר מסוכן או משוקף. כי עצם ההוראה והאיסור הן חלק מהגוף האורגני, הנשא של התורה האומרת אסור או מותר על כל דבר.

הויכוח בין זרמים ביהדות, מתבטא בסופו של דבר בשאלה אחת, "רפואית": האם הוריאציה המדוברת עוזרת להישרדות, או להיפך. יצר החיים הטבעי בתורה המהלכת, מביא את נושאייה לבחון כל שינוי תזונה, מרחב מחיה, התקרבות או התרחקות לטורפים, בעיניים ביולוגיות: מה יהיה עתיד המין, האם נוכל להמשיך לשאת את הדני"א הזה. כאשר בשלב מסויים מתברר ששתי הוריאציות שורדות, ואף תורמות למאגר הגנטי, מתקיימת ביניהן סימביוזה. לכל וריאציה הומיאוסטיזה פנימית משלה.

הגישה המחקרית, המנסה להפריד בין ההלכה לבין השתלשלות ההלכה, או בין ההלכה לבין 'דעת תורה', היא אנכרוניסטית ומלאכותית. התורה מעיקרה לא נתפסה אלא כבבואה של הצורה בה היא חיה בעם, ונגעה בכל רבדי החיים. אמת היסטורית היתה אחת, אבל מכיון שאין דרך להגיע אליה אלא רק דרך אספקלריא של הבנתינו וחשיבתינו (ראה באריכות: ברוך קורצויל, במאבק על ערכי היהדות, 1969, ובשאר מאמריו), הרי שהאמת של הדת היא הפנים הסובייקטיביות בהם החי נושא את עצמו. שמירה אישית על ההלכה, במנותק משאלת הנשיאה וההמשכיות, היא כמעט חסרת משמעות, אין לטבע מה לעשות עם דני"א משובח שאינו מתרבה. שאלת ההתרבות וההמשכיות אינה שאלה צדדית בדת, אלא הנושא המרכזי.⁶

⁵ אמנם, איסור זה עצמו לא נוצר אלא בעקבות הרפורמה, הנסיון לבצע ניתוחים ושינויים עצומים בבת אחת. כטבעו של גוף חי הוא מפתח נוגדנים לזעזוע שמסכן את חייו. אבל לולי נסיון זה, לא היה 'חדש' נאסר, אלא עובר את המנגנונים הטבעיים, ויכול להביא תועלת.

⁶ ויש לשים לב לכך, שעשייה נבחנת ביכלתה להיכנס בהרמוניה לתוך הגוף החי במקום כל שהוא ולתרום, ולא בפרמטרים מופשטים של טוב, יפה, אינטלקטואלי, וכו'. אין טעם ללעוס ויטמינים שאינם נספגים בגוף. ולעיתים נהפכים אנשים הבאים לשנות, מאנשי עשייה, לקנאים הנלחמים ב'צד השני', מבלי קשר לשאלת הטוב, יפה, ואינטלקטואלי. התרומה נמדדת בעשייה אפקטיבית.

לשם כך כשאנו ניגשים לשאלה הבודעת של שינויים בחברה הדתית, עלינו להתייחס אליה כאל פעולה כירורגית. שינויים פלסטיים באים בסדרה של ניתוחים, ולא במבול. שינוי שאינו הדרגתי, יכול להוסיף הרבה לגוף, לבשר, אבל הרוח פורחת. כח החיים אינו יכול לסבול שינויים שאינם הדרגתיים, כל יתר כנטול, תוספת באה באופן איטי ומתאימה את עצמה לאיזון הפנימי בגוף. מבלי קשר לשאלה אם השינוי הוא טוב או רע, בדרך כלל כל שינוי בגוף חי נעשה באופן של ניתוח. זה ענין טבעי. הנוגדנים המצויים בדם אינם ענין של הגיון, אסתטיקה, וכיוצא בזה, אלא עובדה. כל דבר שהנוגדנים הטבעיים דוחים אותו, אינו יכול להיקלט, והוא מביא רק נזק. לעתים איבר צעיר ורענן, שמושתל כהלכתו, נדחה ע"י הגוף, ואף תרופת נגד אינה משנה מציאות זו.

לפני שאכנס לענין התכלת, ולהיבט האורגני ביולוגי שבהיקלטותו לתוך התורה החיה. אזכיר, שאת עיקרי הדברים שמעתי זה מכבר ממורי ורבי הגאון החסיד רבי ישראל יעקב פוזן שליט"א, המתייחס ל"פורש מדרכי ציבור" כהתנתקות מהתורה. לא כאיזה 'גדר', מנגנון הגנה נגד זלזול במנהגים, אלא כפשוטו: היושב במקום העומדים, והעומד במקום היושבים (ראה מסכת ד"א פ"ד ה"ה), הפורש מדרכי ציבור, אין מתאבלים עליו, משום שאינו חלק מנושאי התורה. שהרי התנתקות רגשית מציבור, מביאה בסופו של דבר לתפיסה אחרת, לתורה אחרת, שאינה חלק מהתורה החיה, מבלי שום קשר לשאלת הנכונות / יכוחות וכו'. הנושא הנדון היה: חדוש הלכתי גדול מאד, המנוגד לתפיסה ההלכתית של כל פוסקי ההלכה בדורינו. ועל כך אמר: מי שיתעקש על החידוש הזה כנגד כולם, הוא פורש מדרכי ציבור, אפשר להניח אבן על ארונו (ראה עדויות ה'), אבל אם נראה לך שזה נכון, אתה צריך ראשית לבאר היטב רק את ההקדמה הראשונה למסקנתך, לשכנע בה אנשים רבים, עד שלאט לאט תהיה זו מקובלת, וכך תוכל להמשיך, עד שדברך יהיו נשמעים במדה מסויימת, וכך אינך פורש מדרכי ציבור, אלא אדרבה, מזכה הרבים...

התורה ציוותה ללבוש תכלת, אך כיצד מגדירים תכלת? התורה עצמה אמורה להגדיר, לשם כך נושאה צריכים להשתכנע בזיהוי התכלת. כל עוד המנגנון החי לא השתכנע, הרי מבחינת התורה זו לא תכלת. גם אם הטיעון ההיסטורי נראה משכנע, הרי לכל תחום ישנם הכלים בהם מקבלים החלטות, לסיפור היסטורי אין דרישות, וכל מאמר היסטורי משכנע מתקבל בברכה. אבל בעיניים הלכתיות, צריכים זיהוי על ידי המנגנון ההלכתי. ברגע שחלקים משמעותיים ממנו ישתכנעו, הארגומון יוגדר הלכתי כ"תכלת", או כ"תכלת לפי דעה אחת", כל עוד זה לא קרה, ולא משנה למה, זו אינה "תכלת" הלכתית, ואין חיוב ללבשה. אף שכמובן שהיחיד יכול לפסוק הלכה לעצמו וללבשה.

האיזון בין חיי ההלכה ככלל, ובין ההכרעה הנקודתית, יכול להיות שונה אצל כל פוסק ופוסק. אף פוסק אינו סובר שיש להקל יותר מדי, או להחמיר יותר מדי, והפסיקה היא סוג של איזון פנימי. הפסיקה הציבורית למעשה, היא מזיגה של כלל תורות הפוסקים, ושוב באופן של איזון ביניהם. האיזון הזה נובע מכח החיים של ההלכה, ואף שכל אטום ואטום שבו בנוי על יסוד וסברא, הוא ניזון גם מההרמוניה הכללית, ממש כמו כח החיים האורגני.

הישרדות לשם הישרדות?

הדיבורים על נשאות והישרדות, מעלים את השאלה, לשם מה? האם אנו מעבירים מטען גנטי אך ורק לשם העברתו, הרי היתה כאן איזו תכנית, מה הקב"ה רוצה שיקרה?

אלא שבנימה זו ניתן גם להשיב, התכלית של "לתקן עולם במלכות שדי", היא חלק מהדנ"א של התורה החיה, גם אם איננו יכולים להסביר איך זה שרוב האנושות קבלה על עצמה את תורת משה כבסיס לאמונתה (נכון להיום כ-53% מאוכלוסיית העולם), הרי זו עובדה שיש בדנ"א של התורה החיה השפעה שאינה צריכה את המיסיונריות שלנו כדי להפיצה. התיקון מתקרב. כשם שאהבה שאינה תלויה בדבר, גורמת בפועל להרבה פעולות של נתינה משני הצדדים האוהבים, שהם בעצם "דבר", ובהיפסק ה"דברים" האלו תיפגע האהבה בסופו של דבר. כך גם כאן המשא שאנו נושאים, מביא אותנו לשליחות להפצתו, אבל המשא חזק מן השליחות, הוא אינו תלוי בנו. גם מי שניסה להילחם במשא הגדול והקדוש הזה, בסופו של דבר רק הפיץ אותו עוד יותר. כפי שמצוי בזרעים של צמחים שונים. ספר התורה עצמו מורכב גם ממעשי פרעה ואבימלך, לבן ועשיו, ישמעאל ובלעם, קרח ודתן ואבירם.

שיח זה מקביל לשיח הקבלי, לפיו התורה והמצוות פועלים ברבדים שאין לנו גישה אליהם, ומטרתנו היא לשאת אותם ולקיימם בכדי שהם "ישפיעו". אצל המקובלים ישנה גם קריאת טקסט מבלי להבין, כאשר "הנשמה מבינה". המנגנון פועל מעצמו, עלינו רק להפיצו ולהרבותו.

אלא שבניגוד לשיח הקבלי נטו, שעוסק (לפחות ברובד הטקסט המלולי) בעולמות אחרים, המנגנון האורגני שאנו עוסקים בו, קיים ברובד הרציונלי פיזי, אלא שהמורכבות שלו מביאה אותנו להגדיר תופעות לכשעצמן, מבלי יכולת להיכנס לגורמיהן וחלקיהן, כפי שבנפש האדם אנו מזהים מצבים שונים, אלא שעקב מורכבותם איננו מסבירים אותם ברמה הביולוגית או ננו-פסיכולוגית, אלא מתיחסים ישירות לתופעה.

ההלכה וצורת הנשיאה של התורה על חלקיה וסעיפיה, משתקפים אצל הדתיים במבט שונה על העולם, ניתוק מזרם החיים הרגיל. היהודי המאמין תמיד יעמוד "עם רגל אחת בחוץ" מן התרבות שבה הוא שרוי, ואין הכוונה לזרמים נועזים באמנות, שאין הם אלא פן אחד של התרבות עצמה. אלא למבט שבסיוסו אינו כאן ועכשיו, אלא בראשית. תפיסת המציאות שפותחת בבראשית ברא, ורואה את ראשיתה באבות, ואחריתה בתקופה משיחית, משפיעה בהכרח גם על ההווה. היכולת הזו לדון את האנושות כולה כשבויה, היתה חלק מהמטען הגנטי של אברהם אבינו (כשאת המטען הזה נצטוו להקריב בעקדת יצחק). והפכה נחלת האיש הפשוט בישראל, כאשר חלק מהמטען הגנטי שלנו קשור במישרין בשנאת ישראל המצטברת אלפי שנה. אנו לא צריכים קוד גנטי שונה כדי לראות את הצביעות בה שבויה האנושות כולה בנוגע למוסריות של ישראל, לשם כך מספיק לפתוח גליון חדשות.

איך ייתכן שאנושות שלמה, אקדמיות ומוסדות מכובדים, כולם משתמשים ברובד הכאוס, בנתונים האפורים, בכדי ליצור באופן מלאכותי תמונה שקרית ומעוותת בנוגע ליהודים? האם אין כאן איזה חוק מתחום תורת הקבוצות האנושית, שהוא בלתי ניתן להפרה? והאם אין די בכך בכדי ללמדנו לשמור מרחק מהמערכת הכביכול רציונלית הזו, גם בתחומים אחרים?

לא רק מן האנושות כולה עומד היהודי במרחק מה, אלא גם מהעולם הזה, התורה וההלכה עוסקות בכל היבט ורובד של החיים, למרות שהטקסט של התורה שבכתב שהיה רלבנטי מאד לכל שטחי החיים בזמן נתינתו, אינו עוסק כמעט בהיבטים השונים של החיים בזמננו. ההלכה המשיכה את הגישה שלו, והחילה את עצמה על הכל, אין שטח "לא הלכתי".

היכולת של רבים וכן שלמים, לנהוג באופן אבסורדי מבחינה כלכלית וקיומית, ובלבד שלא ישתנה כלום מהצורה בה אנו חווים את צורת החיים היהודית, היא מעל לכל כח אחר. זה הוא כח "ביטול היש" הנובע מהשעבוד הטוטאלי להלכה. ואם יש קיום לאלו שלא ניחנו ביכולת זו, הוא רק בזכות אלו ש'ההלכה' עבורם היא כל צורת החיים, ולא רק רשימת דרישות מסויימת, הנתונה לפרשנות... עיון בספרי ההיסטוריה, מכל התקופות, החוזרת על עצמה באופן מופלא פלפי תכנית, רק מוכיח את את היות התהליך הזה חלק מחוק כללי, שנעלה מחוקי הטבע המקומיים, ושולט בישראל מרצונם ושלא מרצונם.

איש ההלכה נעשה יותר ויותר בודד, ככל שהוא נצמד לכאוס האינטלקטואלי, ונפרד מההלכה וחייה הטבעיים. היצירה המלאכותית המפלסת דרך שהיא כביכול מתחקה אחרי האמת ההיסטורית, אינה אלא סתם שביל אקראי בתוככי הכאוס, ומנותקת רגשית ומעשית מהליכתו האורגנית של העם.

ומכאן לקונפליקט בו אנו נתונים, בין מזרח למערב. מחד התרבות המערבית נושאת בזמננו דגל הסובלנות והאיפוק, ומאידך התרבות המזרחית אינה מפגינה סובלנות כלפי חטאים נגד הדת. לבינו נוטה למערב, אבל איננו יכולים להתעלם מכך שגם אנו מצויים שלא לרחם על החוטא. האכזריות של הדת המוסלמית בת זמננו, אינה משאירה מקום לשאוף למדינת הלכה שתשיש את עקרונותיה בדרך שכזו.

שתי הדרכים האלו מובילות לאבדן מוחלט של צלם אנוש, שאנו רואים אותו ממערב וממזרח, כפי שיכול לראות כל מי שהחיצוניות המיופה של יפת, אינה מטעה אותו. מבלי העוגן היציב של הכרעות הלכה תדירות, אין למוסריות האירופית המדומה כל ערך. מדינת הלכה אינה יכולה להיווצר באף אחת מהתרבויות האלו. אלא אך ורק מתוך התרבות היהודית האותנטית, זו ההולכת מקדם ועד סוף. ותרבות זו צריכה להכיר בעצמה אם בשלה היא למלוכה ולתיקון עולם במלכות שדי, כדרך שמצאנו בחשמונאים, המתוארים כצדיקים וטהורים, אבל לא היו ראויים למלוכה, ומכיון שנטלו את המלוכה שלא היו ראויים לה, נחרבה מלכותם, באופן טבעי. השלטון היה שלטון כהונה, מבלי החלקים הנצרכים לאיזון ע"י בית דוד ומלכותו. דוד המלך והבאים אחריו הצליחו ליצור הרמוניה בין השלטון, גדולי התורה, והעם.⁷ מה שלא הצליחו השליטים מימי החשמונאים והלאה. ההרמוניה הזו היא היסוד לשלטון של הישות האורגנית היהודית, על עצמה, ועל העולם כולו.

⁷ ועל זמנו ראוי היה להיאמר המשפט: הנח להם לישראל, אם אינם נביאים בני נביאים הם (פסחים 10). כי כשישראל במדרגה הראויה, דוקא על ידי ההנחה להם, מתגלית בהם רוח הנבואה המוליכה את העם למקומו הנכון. ובני נביאים במשמעות קרובים אצל הנביא ויודעים דרכי הנבואה (מ"א כ לה).

ההרמוניה מתאימה לאופי הנובע מיהדות ההלכה הבלתי מתפשרת, בו אנו רואים את המעורבות הרגשית של כל פרט ופרט במתרחש סביבו. וכאשר קיימת הרמוניה אמיתית בין חלקי העם כולו ורבדיו, ובין המנהיגים עד אחרונות עיירות הספר, הרי מערכת הענישה הנראית אכזרית, אינה אלא גורם מייצב, השימוש בה נדיר, והוא כניתוח להסרת גידולים ממאירים. להבדיל מהשלטון המוסלמי, שבנוי על אכזריות והפחדה, ולכן הינו רקוב מבפנים בהכרח, בדיוק כמו השלטון הקומוניסטי במזרח אירופה. מדינת הלכה תקום בביאת המשיח בעז"ה, אם בעיתה, כאשר העם יזקק את תפיסתו להרמוניה עם כל חלקי החיים והתורה, אם "אחישנה", כאשר כל זה יהיה חלק מהתהליך המהיר של הגאולה שייעשה ע"י הקב"ה בעצמו.

במבט טבעי, מדינת הלכה עכשווית, תהיה כמו הכנסת חיה גדולה ועצומה לתוך כלוב. חוקי מדינת ההלכה צריכים להיות השיא של העיון והנסיון, וזו צריכה להיות נקודת ההתחלה. עדיין לא הסתיימה תורת הגלות, עדיין יש להמשיך ולשכלל את דרכינו, להפרות ולהרבות את התורה ואת נושאייה. עד שיזדקקו כדת, וממילא תקום מדינת הלכה, שתאיר את העולם כולו. לא חליפות של ג'יהאד, אלא מציאת הטבע והאיזון הנכון בעולם, היות הכל בהכרח עומדים משתאים מול הימלאות הארץ דעה כמים לים מכסים.

הרבה יש לדבר על האפקט הגנטי שבנשיאת התורה, והדברים לא באו כאן אלא כדוגמא, שאין מדובר בהכרח באפקט מיתי הכרוך בעולמות אחרים.

במקביל לחקירת הזכרון הקולקטיבי, מבית מדרשו של מוריס האלבווקס, יש לחקור את התודעה הקולקטיבית, המכילה את מזיגת התורה שבכתב ושבועל פה ויצירת ההלכה המתמשכת. ולהטיל ספק בערך המחקרים המתאימים להתחקות אחרי השפעתם של אישים סיטואציות ואילוצים, על החיים הפנימיים והטבעיים של ההלכה. האמת ההיסטורית אינה בהישג ידינו, אבל חיי ההלכה, עדיין חיים הם, וכל באי עולם מוזמנים ליטול בהם חלק.